

วารสารธรรมเพื่อชีวิต

JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE

ISSN: 2822-048X

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Original Research Article

DOI: 10.14456/jdl.2024.16

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท

Analytical Study of The Relation of Kamma and Citta in Theravāda Buddhism

พระมหาพงศธร เขมธโร (ตรีสุวรรณ)¹, รศ.ดร.สุวิญ รักษ์สัตย์^{2*}Phramaha Phongsathon Khematharo (Trisuwan)¹, Suvin Ruksat^{2*}

ARTICLE INFO

Name of Author:

1.พระมหาพงศธร เขมธโร (ตรีสุวรรณ)
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย

**1. Phramaha Phongsathon
Khematharo (Trisuwan)**

Graduate School, Mahamakut
Buddhist University, Thailand.

Email: Phong8998nut@gmail.com

Corresponding Author*:

2. รศ.ดร.สุวิญ รักษ์สัตย์
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏ
ราชวิทยาลัย

2. Asst.Prof.Dr.Suvin Ruksat

Graduate School, Mahamakut
Buddhist University, Thailand.

Email: puzinnian@hotmail.com

คำสำคัญ:

วิเคราะห์; ความสัมพันธ์; กรรม; จิต

Keywords:

Analysis; Relation; Karma; Mind

Article history:

Received: 02/11/2023

Revised: 27/01/2024

Accepted: 25/02/2024

Available online: 27/03/2024

How to Cite:

Khematharo, P. & Ruksat, S. (2024).
Analytical Study of The Relation of
Kamma and Citta in Theravāda Buddhism.
Journal Damma for Life, 30(1), 188-200.

ABSTRACT

The research aims to achieve the following objectives: 1) To examine the concepts of kamma and citta in Theravāda Buddhist philosophy. 2) To explore the relationship between kamma and citta in Theravāda Buddhism. 3) To analyze the interplay of kamma and citta within Theravāda Buddhism. For qualitative analysis, we utilized resources such as the Tripitaka, Commentaries, textbooks, and relevant research documents. Additionally, 12 in-depth interviews were conducted for data summarization and analysis.

Our findings revealed that kamma's spontaneity is categorized based on the intention of causal factors, while citta encompasses a system of perception and memorization that varies according to the nature of perception. All deeds, whether good or evil, are stored within the citta. Furthermore, the relationship between kamma and citta operates according to established rules, involving a causal relationship process referred to as the Patijsumupabat system, which supports the development of correct beliefs. Understanding the dynamics between kamma and citta, and their respective impacts, fosters comprehension of the Buddhist practice model. This comprehension facilitates the practice and development of kamma and citta according to Buddhist principles.

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษากรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท 3) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเอกสารและมีการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 12 รูป/คน การศึกษาใช้ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก และข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ตำรา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปอุปนัย

ผลการวิจัย พบว่า กรรมความเป็นธรรมชาติของกรรมนั้น มีระบบจำแนกเจาะจงตามลักษณะของเหตุปัจจัย เรียกว่า เจตนา มีระบบการรับรู้จดจำ เรียกว่า จิต และจะแปรผันตามลักษณะของการรับรู้ กรรมดี กรรมชั่ว และผลของกรรมทุกอย่างจะถูกเก็บไว้ที่จิต กรรมกับจิตมีระบบความสัมพันธ์ มีลักษณะการทำงานที่เป็นไปตามกฎ เป็นสิ่งธรรมดาที่มีกระบวนการสัมพันธ์ตามเหตุปัจจัยตามระบบของชั้น 5 ตามรูปแบบของปฏิจจนสมุปบาท เรียกว่า ระบบชีวิตทำให้มีความเชื่อที่ถูกต้อง การเข้าใจระบบสัมพันธ์ของกรรมกับจิต และการให้ผลของกรรม ทำให้สามารถเข้าใจในการสร้างเงื่อนไขความสัมพันธ์ของกรรมกับจิต ผลกระทบของกรรมกับจิตเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใกล้ตัวของมนุษย์ที่ทำให้เกิดความเข้าใจในระบบการทำงานของกรรมกับจิต ที่ส่งเสริมต่อการปฏิบัติต่อกรรมกับจิตในการพัฒนาดนตามรูปแบบการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา

บทนำ

พระพุทธศาสนาถือว่าสรรพสิ่งทั้งหลายมีความเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ และมนุษย์นั้นเป็นสิ่งหนึ่ง มีฐานะเป็นผู้ที่ได้รับสมบัติ ที่เป็นข้อกำหนดแน่นอนจากธรรมชาติ ซึ่งคอยติดตามและจัดแจงให้เป็นไปตามสิ่งต่าง ๆ เส้นทางวิถีชีวิตของมนุษย์จึงเป็นไปตามกฎแห่งกรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและประณีต” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557 : (ไทย), ข.สุ. 46/294/24) จากพระดำรัสจะเห็นว่า ทุกชีวิตไม่ว่าคนหรือสัตว์มีกรรมเป็นผู้กำหนด และเป็นผู้รับผลตามลำดับของเหตุผลที่กระทำ

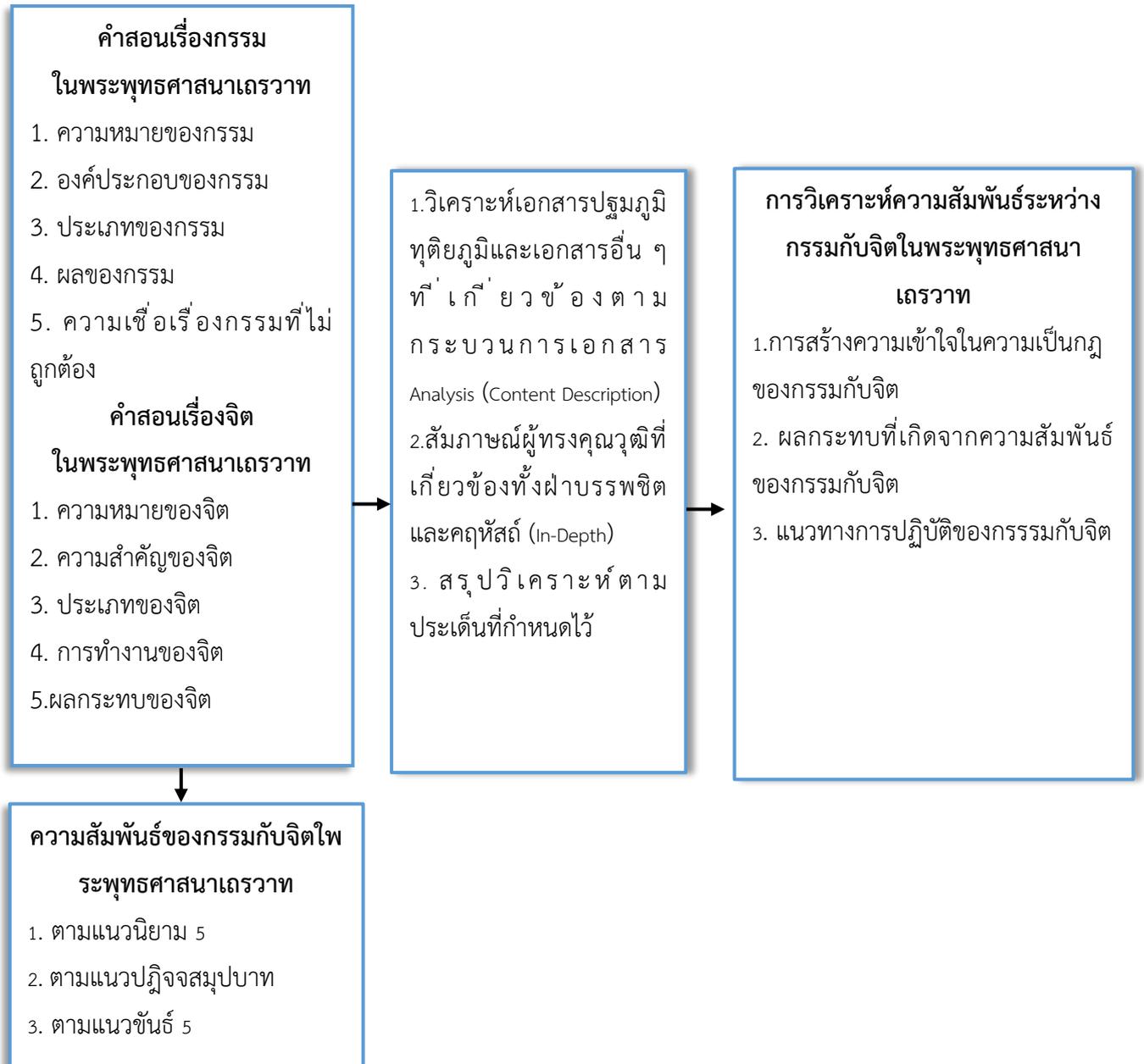
พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับเรื่องกรรม เพราะเป็นปัจจัยต่อกระบวนการเกิด การดำเนินชีวิต ตลอดจนวาระสุดท้ายของชีวิต (การตาย) มีความเกี่ยวเนื่องด้วยกรรมทั้งหมด โดยการแสดงอธิบายหลักกฎแห่งกรรม เพื่อเป็นหลักธรรมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของตน ให้ตั้งมั่นในการกระทำดี เพื่อตัวเอง ผู้อื่น และส่วนรวม มนุษย์มีสิ่งอัศจรรย์อันวิจิตรยิ่ง กล่าวคือ มีสภาวะธาตุอย่างหนึ่งที่แฝงอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน เป็นภาวะการณ์กำเนิดของสิ่งมีชีวิตมนุษย์เป็นผลการสืบทอดมาจากการริเริ่มส่งต่อ เรียกว่า จิตที่มีอิทธิพลที่ควบคุมภายใน ที่ส่งผลกระทบต่อภายนอก ที่ทำให้กระทำดี หรือกระทำชั่ว เพื่อรับรู้และเรียนรู้ผ่านร่างกาย จึงขึ้นอยู่กับสภาวะจิตหรือพลังงานของจิต

ตั้งพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “โลกอันจิตย่อมนำไป อันจิตย่อมนเสือกไสไป โลกทั้งหมดเป็นไปตามอำนาจของธรรมอันหนึ่ง คือ จิต” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557 : (ไทย), ส.ส.24/181/286) ดังนั้น จิตมีความสำคัญ และมีคุณค่าต่อชีวิตของมนุษย์ หรือกล่าวได้ว่า ชีวิตของมนุษย์จะสูงต่ำ ดำ ขาว จะประเสริฐสูงสุดก็ขึ้นอยู่กับจิต (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557, (ไทย), ขุ.ธ.40/11/1)

หลักกรรมกับจิตที่ปรากฏตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มีความซับซ้อน เป็นนามธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้ หากไม่ได้มีการศึกษาด้วยการเพ่งพิจารณา จึงยากต่อการเข้าใจสำหรับชาวพุทธที่ยังไม่ได้ศึกษาอย่างถ่องแท้ และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตมนุษย์ทั้งด้านความรู้ และความเชื่อ ยังมีชาวพุทธที่นับถือพระพุทธศาสนา อีกจำนวนมากมองว่ากรรมกับจิตมีความแตกต่าง และมีกลไกการทำงานที่ไม่ได้สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อันเป็นสาเหตุของปัญหาที่ทำให้การดำเนินชีวิตมนุษย์ ต้องประสบกับปัญหา เมื่อมีความเข้าใจที่ผิดต่อหลักทางพระพุทธศาสนา ไม่ทราบชัดถึงกระบวนการชีวิตที่แท้จริง จึงไม่รู้วิธีการสร้างความเงื่อนไขกุญแจการปฏิบัติที่ถูกต้อง ด้วยเหตุนี้วิธีการแก้ปัญหาจึงผิดแปลกไป มนุษย์จึงไม่รู้แก่นสารของชีวิตที่แท้จริง โดยนัยความหมายของชีวิตว่าสิ่งใดสำคัญ และสิ่งใดไม่สำคัญ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์จึงไม่สามารถก้าวสู่ระดับของชีวิตมนุษย์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาได้

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่ทำการศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท” เพื่อให้ทราบชัดเรื่องหลักกรรมและจิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีความสำคัญในฐานะส่งผลกระทบต่อกระบวนการชีวิตและการสร้างเงื่อนไขของความสัมพันธ์ของกรรมและจิตด้วยหลักการพัฒนามตามวิธีพุทธ เพื่อเป็นแนวการประยุกต์ใช้ ที่สามารถแก้ไขปัญหาวิตได้ถูกต้อง ตามแนวคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ระเบียบวิธีการวิจัย

1. ขอบเขตการวิจัย

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการศึกษา ค้นคว้าในคัมภีร์พุทธศาสนาจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเศษ เกี่ยวกับความหมายกรรมกับจิต และความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท รวมถึงหนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในคัมภีร์พุทธศาสนาจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเศษ เกี่ยวกับความหมายความสำคัญ ความสัมพันธ์และแนวทางการปฏิบัติ เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลของความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท รวมถึงข้อมูลจาก เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สรุปสังเคราะห์จากหลักนิยาม 5 (ข้อกำหนดแน่นอนที่มีปรากฏที่ควบคุมสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตตามความสัมพันธ์เป็นวงจรของธรรมชาติ) หลักปฏิจจนูปบาท (กฎเกณฑ์ธรรมชาติที่ให้ความสัมพันธ์ตามเหตุปัจจัย) และหลักชั้น 5 (องค์ประกอบของมนุษย์เป็นปัจจัยที่มีระบบความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตที่ส่งผลกระทบต่อชีวิต และการสร้างสัมพันธ์เพื่อการพัฒนาชีวิต) โดยกำหนดขอบเขตเนื้อหาในการศึกษาวิเคราะห์การวิจัยออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

- 1). การสร้างความเข้าใจในความเป็นกฎของกรรมกับจิต
- 2). ผลกระทบที่เกิดจากความสัมพันธ์ของกรรมกับจิต
- 3). แนวทางการปฏิบัติของกรรมกับจิต

1.2 ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสาร (Documentary Qualitative Research) ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการออกแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth interview) อย่างมีโครงสร้างจากผู้ให้ข้อมูล สำคัญด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Contents Analysis) เป็นการเลือกกลุ่มโดยการพิจารณาจากการตัดสินใจของผู้วิจัยเอง ลักษณะที่เลือกเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยผู้วิจัยกำหนดขอบเขตผู้ให้ข้อมูล สำคัญ (Key informant) จำนวน 12 รูป/คน เพื่อให้ได้คำตอบที่เพียงพอจากนักการพระพุทธศาสนา/ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท

2. วิธีดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสาร (Documentary Qualitative Research) ซึ่งมุ่งศึกษาข้อมูลจากเอกสาร โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.1 วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษากรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีวิธีดำเนินงานวิจัยดังนี้

1.1. ศึกษาค้นคว้ากรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท จากในชั้นปฐมภูมิ (Primary sources) คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาจาก คัมภีร์ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ได้ความหมาย ความสำคัญเกี่ยวกับกรรมกับจิตทั้งหมด

1.2. วิเคราะห์เนื้อหาเรื่องกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งจากคัมภีร์หลัก และ เอกสาร ชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์พิเศษ ตำรา หนังสือ งานวิจัยและบทความวิจัย เพื่อประมวลให้เห็น ลักษณะของกลไกกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท

2.2 วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีวิธีดำเนินการดังนี้

2.1. ศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในการตั้งประเด็น 3 ประเด็น

- 1) ความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตตามแนวนิยาม 5
- 2) ความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตตามแนวปฏิจจนุปบาท
- 3) ความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตตามแนวชั้น 5

2.3 วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีวิธีดำเนินการดังนี้

3.1 ตั้งประเด็น ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้ได้แนวทางการปฏิบัติของกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทใน 3 ด้าน

- 1) การสร้างความเข้าใจในความเป็นกฎของกรรมกับจิต
- 2) ผลกระทบที่เกิดจากความสัมพันธ์ของกรรมกับจิต
- 3) แนวทางการปฏิบัติของกรรมกับจิต

โดยใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหาที่ได้จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และข้อที่ 2 เพื่อตอบประเด็น ของโจทย์วิจัย

3.2 ออกแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth interview) อย่างมีโครงสร้างจากผู้ให้ข้อมูล สำคัญ ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Contents Analysis) เพื่อให้ได้คำตอบที่เพียงพอจากนักการพระพุทธศาสนา/ ผู้ทรงคุณวุฒิและเชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

- 1) กลุ่มนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท 4 รูป / คน
- 2) กลุ่มนักปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท 4 รูป / คน
- 3) กลุ่มบุคคลทั่วไปซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท 4 รูป / คน

3.3 รวบรวมข้อมูลนำมาวิเคราะห์ แนวทางการปฏิบัติในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อตอบโจทย์ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย และให้ได้องค์ความรู้ใหม่

ผลการวิจัย

ในการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอนตามวัตถุประสงค์ เพื่อให้ได้ข้อมูลสำคัญของกรรมกับจิตที่มีระบบความสัมพันธ์ ที่ส่งผลต่อการสร้างเงื่อนไขในการปฏิบัติตนตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ผู้วิจัยพบว่า

1. กรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท

กรรมตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนามีหลักการที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กम्मํ วทามิ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เจตนาอันเอง เราเรียกว่ากรรม บุคคลลงใจแล้ว จึงกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557 : (ไทย), อง.ฉก.ก.36/334/771)

ความสำคัญจึงอยู่ที่ “เจตนา” หมายถึง การรับรู้ที่เกิดจากการปรุงแต่งจิต คือ “การกระทำการคิดที่ทำงานหรือมีหน้าที่ต่าง ๆ เรียกว่ากิจลักษณะของจิต จะสังสมกรรมกิเลส และสันดานของตน จิตมีลักษณะสังสมไว้ซึ่งการสืบต่อของตน เพื่อการมีตัวตนต่อไป คือ เมื่อดับแล้วต้องเกิดทันที ” (บรรจบ บรรณรุจิ, 2533 : 21-25) และเมื่อเป็นกรรมจึงเป็นกฎ คือ มีกลไกระบบที่สัมพันธ์กับจิตและแสดงผลวิบาก จึงเรียกว่ากฎแห่งกรรม ที่มีความซับซ้อนยากต่อการจำแนกให้เข้าใจหรือให้ตรงตามผลของการกระทำ

2. ความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความเป็นเหตุและผลของกระบวนการของกรรมกับจิต เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งจะแสดงผลกุศลและอกุศลตามระบบทำงานที่เป็นไปตามกฎ ตามกลไกของกรรมนิยามกับจิตตนิยาม จึงถือว่าเป็นกฎตามหลักเหตุและผลซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมดาที่อยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมนิยามที่แน่นอนของการแสดงผลของกรรมที่ทำงานร่วมกับจิต “ในรูปลักษณะต่าง ๆ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า เป็นสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นตามระบบในวงจรปฏิจจุสมุบาท” (วัชระ งามจิตรเจริญ, 2556 : 174) ซึ่งจะจำแนกตามผลที่เกิดจากการทำงานของจิต เมื่อทั้ง 2 กลไกนี้ทำงานครบองค์ประกอบในความเป็นวิบาก เพราะจิตเป็นผู้รู้และสะสมไว้ และจะส่งมอบต่อให้เป็นกรรม ซึ่งเป็นไปตามรูปแบบของปฏิจจุสมุบาท

การทำหน้าที่หลัก ธรรมชาติการทำงานของจิต จึงมีองค์ประกอบในการทำงานในรูปของนามชั้นี กล่าวคือ เวทนามีหน้าที่รู้สึกแยกแยะ สัญญามีหน้าที่จำจัดเก็บ สังขารมีหน้าที่คิดปรุงแต่ง และวิญญาณมีหน้าที่รับรู้ หรือเป็นการรู้ที่พร้อมที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ (สุเขาวรรณ พลอยชุม, 2560 : 71-72) เป็นกระบวนการที่อาศัยเหตุปัจจัยที่ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557 : (ไทย), ส.นิ.26/154/68) กรรมกับจิตจึงมี

ความสัมพันธ์เชิงระบบของนิยาม ปฏิจสุมุปาต และชั้น 5 ตามรูปแบบของความสัมพันธ์ที่แสดงเป็นอัตตลักษณ์ตามระบบที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยที่อาศัยซึ่งกันและกัน

3. กรรมกับความสัมพันธ์ต่อศรัทธา

ศรัทธาเป็นหลักที่ส่งเสริมความเชื่อด้วยเห็นผล ในเรื่องผลของกรรม เพื่อให้เกิดความตระหนักในการกระทำของตนเอง หรือการส่งผลของกรรม (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557 : (ไทย) ส.ม. 31/1017/83) กล่าวอธิบายได้ ดังนี้

- 1) กัมมสัทธา คือ กรรมเป็นหลักหรือกฎของธรรมชาติที่งานร่วมกับจิต
- 2) วิปากศรัทธา คือ เชื่อในผลที่เกิดจากการทำงานร่วมกันกับจิต
- 3) กัมมัสสกาตาสัทธา คือ เชื่อและเข้าใจตามระบบความสัมพันธ์ของกรรมกับจิต
- 4) ตถาคตโพธิสัทธา คือ ความเชื่อมั่นว่าสัตว์โลกสามารถที่จะรู้ตามได้

ศรัทธาตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่สนับสนุนหลักความเข้าใจกระบวนการชีวิตตามรูปแบบสัมพันธ์ของกรรมกับจิต ก็จะเอื้อประโยชน์ต่อการปฏิบัติ และสามารถปรับเปลี่ยนอกุศลกรรมเป็นกุศลกรรมได้

4. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การวิเคราะห์ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นในการศึกษาวิเคราะห์ซึ่งกล่าวอธิบายได้ดังนี้

4.1 การสร้างความเข้าใจในความเป็นกฎของกรรมกับจิต

กรรมกับจิตมีระบบการทำงานที่ตามกฎ ส่งผลต่อความเข้าใจ ทศนคติในความเชื่อของระบบการทำงานของกรรมกับจิต ซึ่งสามารถกล่าวอธิบายได้ดังนี้

1) การสร้างเงื่อนไขปรับเปลี่ยนกฎของกรรมกับจิต หมายถึง ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “ดูก่อน อานนท์ เหตุนี้แล กรรมจึงชื่อว่าเป็นไรนา วิญญูณ ชื่อว่าเป็นพืช ตัณหาชื่อว่าเป็นยาง วิญญูณประดิษฐานแล้ว ” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557 : (ไทย), อง.ต.ก.34/516/422) มีขอบเขตผลสืบเนื่องเป็นผลของกรรมเกิดขึ้นก็เพราะจิต เป็นสิ่งธรรมดาที่เกิดขึ้นกับชีวิตมนุษย์ คำบาลีว่า “อโย ธมมตตา” จึงเรียกว่าเป็นตามกฎธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตจึงเป็นผลอันเป็นคุณ เป็นจุดที่สามารถถอดสลักกลไกที่ผูกเป็นเงื่อนไขที่เป็นโทษ

2) การปรับทัศนคติเรื่องกฎแห่งกรรม เป็นหลักการพิจารณาให้เข้าใจผลที่เกิดจากการกระทำ โดยมีสัมมามีปฏิปัญญาเป็นรากฐานความรู้ความเข้าใจ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “ญาณที่รู้วิบากของกัมมสมათานที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ตามความเป็นจริง โดยฐานะ โดยเหตุ พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบ ว่า กัมมสมათานอันเป็นบาป บางอย่างทำมิไว้จึงมิให้ผลก็มี” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557 : (ไทย), อภ.วิ.78/840/606) การเข้าใจการให้ผลของกรรม จึงเป็นรากฐานของการปรับทัศนคติเรื่องกรรม ที่ทำให้สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และเข้าใจในการปฏิบัติตนตามบริบททางสังคมได้

ดังนั้น การสร้างความเข้าใจในความเป็นกฎของกรรมกับจิต คือ การศึกษาให้เข้าใจระบบความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตที่เป็นไปตามเหตุและผล และส่งผลกระทบตามระดับของการกระทำ ด้วยการปฏิบัติด้วยการวิเคราะห์แยกแยะพิจารณาพฤติกรรมของตนเอง ระวังซึ่งกรรมชั่วไม่ให้ปรากฏ

4.2 ผลกระทบที่เกิดจากความสัมพันธ์ของกรรมกับจิต

การทำงานของกรรมกับจิตที่ส่งผลทางพฤติกรรมของคนในทางบวกและทางลบที่จำแนกเป็นกุศลและอกุศล ซึ่งสามารถกล่าวอธิบายได้ดังนี้

1) ผลกระทบต่อคนกับสังคมในทางกุศล คือ สิ่งที่เกิดจากสภาวะจิต ในความฉลาดที่กระทำสิ่งที่เป็นคุณ และส่งผลกระทบที่แสดงตามลักษณะของจิตกับบุคคลนั้น ๆ ดังตัวอย่าง พระมหากษัตริย์พม่า ผู้มีจิตอันเป็นกุศลตั้งมั่นในการแสวงหาพระพุทธเจ้า จิตเป็นกุศลจึงส่งผลกระทบให้ตนสามารถบรรลุธรรมได้หลังจากได้พบพระพุทธเจ้า (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2563 : ธ.อ. 4/24-35) ในส่วนทางสังคมก็จะส่งผลกระทบตามอาการของการกระทำ ที่เป็นในทางสุจริต 3 เช่น มีจิตใจที่ผ่องใสไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น จึงไม่เกิดปัญหาที่จะกระทำหรือกล่าวร้ายผู้อื่นให้เดือดร้อน

2) ผลกระทบต่อคนกับสังคมในทางอกุศล คือ สิ่งที่เกิดจากสภาวะจิต ในความเขลามุ่งหมายถึง มุ่งแต่กระทำอันสิ่งที่เป็นโทษ ผู้มีจิตอันเป็นอกุศลย่อมถือว่าเป็นผู้ขาดโอกาส ในการพัฒนาตน ดังตัวอย่าง พระเจ้าอชาตศัตรู เพราะความเขลาจึงเชื่อคำยุยงจากพระเวททัตให้ฆ่าพระราชบิดา ครั้นเมื่อได้มีโอกาสเข้ารับฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ก็มีอภิญญาบรรลุธรรมได้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557: (ไทย), ที.สี. 11/140/35) ในส่วนทางสังคมก็ส่งผลกระทบให้ต้องประสบกับปัญหาตามทางสุจริต 3 เช่น มีจิตพยาบาท ไปว่ากล่าวร้ายผู้อื่น ก็ต้องเดือดร้อนเป็นคดีความ ทำให้เสียเวลา เสียทรัพย์ สังคมจึงไม่เกิดความสงบสุขตามมา

ดังนั้น ตามลักษณะของกุศลและอกุศลนั้นเป็นสภาวะที่เกิดจากอาการของจิต ที่จะผลักดันให้แสดงออกตามช่องทางของกรรม เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติที่ย่อมส่งผลกระทบต่อคนกับสังคม เป็นระบบความเป็นธรรมดาของสิ่งนี้

4.3 แนวทางการปฏิบัติของกรรมกับจิต

การสกัดซึ่งความเพลิดเพลินจำเริญใจกระทำตามอำนาจกิเลส ต้องอาศัยวิธานธรรมด้วยการมีหลักปฏิบัติเป็นสิ่งคอยค้ำจุนจิตให้ส่งผลกระทบดี ซึ่งกล่าวอธิบายตามประเภทได้ดังนี้

1) การปฏิบัติสำหรับบุคคลทั่วไป กล่าวคือ มีลักษณะความเป็นชีวิตจึงวนอยู่กับกามคุณ ซึ่งมีลักษณะความไม่คงที่ตามสภาพของรูปนาม (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557 : (ไทย), ขุ.ม.66/429/54) หลักการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสมดุลของสภาพชีวิต ที่กลมกลืนต่อสภาพชีวิตของบุคคลตามสภาพของสังคม ตามหลักธรรม 4 ประการ เป็นรูปแบบการปฏิบัติสำหรับบุคคลทั่วไป ดังนี้

- (1) สัจจะ คือ มีความซื่อตรงเป็นอุปนิสัยที่จะปฏิบัติตนด้วยจิตที่เป็นกุศล
- (2) ทมะ คือ มีสติปัญญาที่จะสังเกตตน ด้วยการควบคุมจิตใจไม่อกุศลเกิดขึ้น
- (3) ขันติ คือ อุดหนุนต่อความยากลำบากที่เป็นอุปสรรคทำให้การปฏิบัติไม่ก้าวหน้า
- (4) จาคะ คือ รู้จักเสียละมีน้ำใจต่อผู้อื่น ไม่แสดงหรือเก็บอารมณ์ขุนมัวไว้ในใจ

2) การปฏิบัติเพื่อการสิ้นกรรม ในการปฏิบัติธรรมที่พระพุทธศาสนา ได้แสดงชี้ทางปฏิบัติอันเดียว อันเรียกโดยชื่อว่า “เอกายนมรรค” ทางไปอันเดียว คือ ทางปฏิบัติอันเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพานทางปฏิบัติอันเดียวก็คือเรื่องในจิต อุปการปฏิบัติและได้แสดงอุปการะปฏิบัติ คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นอุปการะในการปฏิบัติก็คือ “อาตปปี สัมปะชาโน สติมา” เป็นวิหารธรรม เป็นแนวทางการปฏิบัติสู่การสิ้นกรรม (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, 2564 : 60) เมื่อทุกอย่างมีความบริบูรณ์ก็ประมวลกันเข้า เป็น “อริยมรรคมีองค์ 8” นำให้กำหนดรู้ตัวกรรม รู้เหตุเกิดของกรรม รู้ปฏิบัติให้ถึงความดับกรรม (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557 : (ไทย), อภ.ปญจก. 36/334/771)

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ซึ่งผลการวิจัยทำให้ทราบถึงประสาคัญที่ทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. กรรมกับจิตที่ปรากฏตามคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า กรรมกับจิตเป็นสภาวะธรรมอย่างหนึ่งที่ปรากฏขึ้นอยู่ในสิ่งมีชีวิต มีลักษณะที่ไม่คงสภาพมีการเปลี่ยนแปลงตามการรับรู้ของจิต ซึ่งเป็นกระบวนการทำงานของจิตจะแปรสภาพเป็นผลของกรรมดี หรือกรรมชั่ว กรรมกับจิตนั้นจะเกิดขึ้นและอาศัยอยู่ร่วมกัน และตรابطายังไม่สิ้นกรรม ผลของกรรมจะถูกสะสมไว้ที่จิต ทั้งนี้อภิปรายได้ว่า กรรมกับจิตจึงระบบกลไกที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบที่แปรผลจากอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ลักษณะของกรรมจึงมีความเกี่ยวข้องกับจิต เพราะมีระบบที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย “เรื่องกรรมวิธี : การแก้กรรมของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม) ได้กล่าวว่า กรรมและการให้ผลของกรรม จะทำให้มนุษย์ได้เห็นได้นั้นต้องดูที่จิตใจของเราเอง แม้แต่การให้ผลของกรรมก็ต้องดูที่จิตด้วยเช่นกัน (ศิริพัชร พัฒนวรเศรษฐ์, 2563)

2. ความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตที่ปรากฏตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ลักษณะกลไกที่เป็นไปตามกฎ กรรมนิยมจึงมีลักษณะในทางผลวิบาก เมื่อผลที่กระทำไว้ดีชีวิตก็ดี และจิตนิยมเป็นตัวหลักของชีวิต ที่เกิดร่วมกับกายภาพถ้าไม่มีจิตชีวิตก็อยู่ไม่ได้ ที่เป็นไปตามรูปแบบของปฏิจจสมุพบาท ที่สรุปให้เห็นโดยย่อมี กิเลส กรรม วิบาก เป็นลักษณะของนามธรรม แต่ในหลักความจริงในวงปฏิจจสมุพบาทแสดงให้เห็นถึงรูปและนาม เป็นองค์ประกอบของชีวิต ที่มีระบบการทำงานร่วมกันของกรรมกับจิต ตามระบบของรูปนามตามกลไกของปฏิจจสมุพบาท ทั้งนี้อภิปรายได้ว่า ความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตมีระบบเป็นวงจรชีวิต ที่ส่งผลต่อกันเนื่องที่เป็นไปตามกฎ ซึ่งมีลักษณะที่เป็นอัตตลักษณ์ โดยการแปรสภาพเป็นกรรมได้ เพราะเกิดจากผลกระทบจากการทำงานของจิต และส่งผลต่อสภาพชีวิตของมนุษย์ในรูปแบบของวิบาก

ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์กรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ได้กล่าวว่า บุคคลทุกคนจะต้องอยู่ในวนเวียนของอำนาจ กิเลส กรรม วิบาก โดยมีจุดเริ่มต้นการที่จิตกระทบกับอาตยณะกับทวารทั้ง 6

เมื่อกระทบตามลักษณะของกิเลส กรรมก็จะเกิดขึ้น สภาพชีวิตของทุกคนจึงต้องวนเวียนสัมพันธ์กับวิบากอย่างนี้ไม่รู้จบ (เทวรินทร์ เหล็กศักดิ์ดา, 2561)

3. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า แนวคิดทางพระพุทธศาสนา ที่แสดงไว้ในกรรมสูตร ให้เห็นว่า มนุษย์ไม่สามารถปฏิเสธสิ่งที่กระทำไว้ในอดีตได้ แต่มนุษย์สามารถที่กระทำสิ่งที่ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นใหม่ได้ด้วยเช่น ด้วยเหตุนี้ เมื่อขณะใดผลของกรรมนั้นให้ผลที่ทำให้ชีวิตต้องติดขัด ก็สามารถที่ปรับปรุงพัฒนาตนด้วยการสร้างสิ่งที่ดีได้ ซึ่งไม่ได้จำเฉพาะว่าจะต้องทนอยู่กับสภาพของผู้ต้องรับกรรมเพียงอย่างเดียว (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557 : (ไทย), ส.สพ. 28/227-230/275) ทั้งนี้อภิปรายได้ว่า ถึงแม้กรรมกับจิตจะเป็นกฎที่สามารถปรับได้ตามกฎ ด้วยการพิจารณาตามสภาวะที่ปรากฏจริงของรูปนาม ที่สามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ของกรรมกับจิต หรือเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ให้สภาพชีวิตอยู่เหนือกฎแห่งกรรมได้

ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาอกุศลจิตในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” ได้กล่าวว่า การมีสติระลึกรู้ในจิตของว่ากำลังเกิดอกุศลจิต และใช้ปัญญาในหลักปฏิบัติ เพื่อชำระขจัดเกลากิเลสเหล่านั้นให้ดับไปเป็นขั้น ๆ จนประหารอกุศลจิต เหล่านั้นโดยสมุเทเป็นเหตุให้บรรลุนิพพานได้ (แม่ชีอาจารย์ สหเลิศศิลป์, 2561)

สรุป

ความเป็นธรรมชาติของชีวิต มีลักษณะที่อ่อนไหวเปลี่ยนแปลง และแปรสภาพตามระบบของกรรมกับจิต และในความสัมพันธ์เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นชีวิตที่วนอยู่ในสังสารวัฏที่อาศัยรูปนาม ที่ทำงานตามระบบวงจรของปฏิจลสมุปาท ซึ่งอีกแห่งหนึ่ง หลักศรัทธา 4 ส่งเสริมความเข้าใจ ตามนัยของคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องกรรมกับจิต เพื่อเป็นการปรับจิตให้กรรมเปลี่ยนจากอกุศลเป็นกุศล และสามารถแก้ไขพัฒนาตนจากความเป็นปุถุชนสู่ความเป็นอริยชน นั้นหมายถึง เป็นผู้สร้างเงื่อนไขของกรรมกับจิตให้เป็นอโหสิกรรม หรือการสิ้นกรรมได้ ซึ่งสามารถกล่าวสรุปอธิบายได้ตามภาพดังนี้

ภาพที่ 2 สรุปผลการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิตในพระพุทธศาสนา เถรวาท ในครั้งนี้ ซึ่งทำให้ผู้วิจัยได้เห็นแง่มุมประเด็นที่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ประโยชน์ต่อการศึกษา ที่จะทำให้ชาวพุทธมีความเข้าใจวิเคราะห์แยกแยะที่ส่งเสริมต่อการปรับทัศนคติเรื่องกฎแห่งกรรม ได้อย่างไม่คลาดเคลื่อน และสามารถนำมาประยุกต์ในการปฏิบัติตน เพื่อแก้ไขปัญหาชีวิตต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างถูกต้อง ตามลำดับขั้นตอนของหลักการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

สำหรับวิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งเน้นไปศึกษากรรมกับจิต เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของกรรมกับจิตตามหลักธรรมของนิยาม 5, ปฏิจจสมุปบาท, และขั้นที่ 5 โดยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกรรมกับจิต ในที่นี้จึงขอเสนอให้ผู้สนใจศึกษาทำวิจัยต่อไปในประเด็นหัวข้อต่อไปนี้

1. ศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อเรื่องกรรมกับจิตของชาวพุทธในสังคมไทย
2. ศึกษาารูปแบบการเผยแพร่หลักธรรมของกรรมกับจิตที่ส่งเสริมการปฏิบัติตนของชาวพุทธในสังคมปัจจุบัน
3. ศึกษาวิเคราะห์หลักการปฏิบัติของกรรมกับจิต ที่ตรงจริตของบุคคลตามแนวทางพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

- เทวินทร์ เหลืองศักดิ์. (2561). “ศึกษาวิเคราะห์กรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2533). *จิต มโน วิญญาณ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ ฯ : ไร่เรือนสมาธิ.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2557). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย พร้อมอรรถกถา*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). (ชุด 91เล่ม). *พระไตรปิฎก อรรถกถาแปล ฉบับครบรอบ 200 ปี แห่งราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2565). *พระอัมมปทัฏฐากถาแปล ภาค 4*. (พิมพ์ครั้งที่ 22). กรุงเทพฯ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- แม่ชีอาจารย์ สหเลิศศิลป์. (2561). “ศึกษาอกุศลจิตในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).
- วัชระ งามจิตรเจริญ. (2556). *พุทธศาสนาเถรวาท*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์.
- ศิริพัทธ์ พัฒนวรเศรษฐ์. (2563). “กรรมวิธี : การแก้กรรมของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม)”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหามกุฏราชวิทยาลัย).
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช. (2564). *สัมมาทิฏฐิ ตามรอยพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตร*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย